

Людмила Іванівна Ляшевська,
здобувачка
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 347.426.6

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ І ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ САМОЗАХИСТУ

У статті розглядаються загальні умови застосування й підстави звільнення від відповідальності за шкоду, завдану при здійсненні самозахисту. Досліджуються основні наукові дискусії з приводу умов відповідальності за шкоду, заподіяну особою, що поширюється й на випадок самозахисту.

Ключові слова: генеральний делікт, протиправна поведінка, причинно-наслідковий зв'язок, вина порушника, деліктна відповідальність (відшкодування шкоди), самозахист, випадок, непереборна сила.

У Конституції України й у Цивільному кодексі України 2003 р. (далі – ЦК) право на самозахист уперше законодавчо закріплено як правова категорія. У сучасному суспільстві треба дуже чітко визначати ту межу, за якою закінчується власне право й розпочинається порушення права іншої людини. Саме умови застосування відповідальності за завдану шкоду й дозволяють визначити цю межу. Питання про умови цивільно-правової відповідальності взагалі й деліктної відповідальності (відшкодування шкоди), зокрема, постійно викликають бурхливу і жваву дискусію в цивілістичній доктрині.

Вищезазначене й обумовлює актуальність цієї публікації.

Метою статті є дослідження загальних умов відповідальності за шкоду, завдану при здійсненні самозахисту, підстав звільнення від неї, а також головних наукових дискусій із цього приводу.

Загальними питаннями цивільно-правової відповідальності займалися С. С. Алексєєв, В. А. Тархов, С. Н. Братусь, П. Є. Недбайло, Г. Ф. Шершеневич, М. А. Покровський, О. С. Йоффе, Г. К. Матвєєв та інші правники-цивілісти. Деякі практичні й теоретичні аспекти застосування самозахисту цивільних прав

розглядалися в роботах таких відомих правознавців, як Т. Є. Абова, Ч. Н. Азімов, І. О. Дзера, О. С. Йоффе, О. А. Красенів, М. С. Корабльова, М. С. Малєїн, Г. К. Матвєєв, Е. Л. Страунінг, Є. А. Суханов, К. Б. Ярошенко та ін.

У науці цивільного права постійно точаться наукові дискусії щодо складу цивільного правопорушення, елементи якого вважаються також умовами цивільно-правової відповідальності. Значний внесок у розвиток цього питання зробив видатний український учений Г. К. Матвєєв. У монографії «Основания гражданско-правовой ответственности» [20] він запропонував розташувати головні елементи правопорушення у їх сучасній послідовності (чотири складники).

Умовами застосування відповідальності за заподіяну шкоду є ознаки, якими характеризуються підстави виникнення зобов'язання з її відшкодування. До загальних таких умов належать: (а) протиправна поведінка (дія чи бездіяльність) особи, (б) шкідливий результат такої поведінки (шкода), (в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою і (г) вина правопорушника.

Дефініції поняття «протиправна поведінка особи» законодавство не містить, однак у науці цивільного права існує декілька визначень терміна «правопорушення». Приміром, Г. Ф. Шершеневич тлумачив цивільне правопорушення як недозволену дію, заборонену об'єктивним правом, а В. П. Грибанов протиправною вважав поведінку, яка порушує норми права або загальні правові принципи цивільного права чи його окремих інститутів. Інакше кажучи, це поведінка особи, яка не дотримується юридичних обов'язків. Протиправна поведінка може виявлятися у прийнятті особою неправомірного рішення або у її неправомірній поведінці (діях або бездіяльності). У цивільному праві протиправною вважається поведінка, якою порушуються імперативні норми права або санкціоновані законом умови договору, внаслідок чого порушуються і права іншої особи. О. С. Йоффе визначив поведінку неправомірною (протиправною) ту, яка заборонена правом чи іншим нормативним актом [9]. Цю точку зору поділяє більшість учених-цивілістів. Проте деякі переконані, що протиправність полягає в самій, так би мовити, шкодочинності дії, тобто що заподіяння шкоди саме по собі є протиправним [24]. Однак шкода не обов'язково завжди є протиправною, оскільки, наприклад, при самозахисті вона може бути заподіяна саме правомірною дією. Наприклад, у разі перевищення повноважень посадовими чи службовими особами органів державної влади, зловживання ними владою тощо, що є протиправною поведінкою, самозахист, який може здійснюватися шляхом дій (необхідна оборона) або утриманням від них (невиконання злочинного розпорядження), є правомірним.

Отже, неправомірна (протиправна) поведінка, як правило, заборонена законом чи іншим нормативним актом.

Шкода становить собою зменшення або знищення особистих майнових чи немайнових благ, що охороняються законом. Виступаючи як зменшення наявних особистих благ, шкода може бути майновою й немайновою (моральною). Першою є шкода, що має певну економічну цінність і виражається у коштах; другою – шкода, яка не має економічного змісту.

У цивілістичній науковій літературі ще з радянських часів існують різні визначення терміна «шкода». Так, Н. С. Малєїн стверджує, що «шкода – це юридичний факт, який (разом з іншими необхідними умовами виникнення цивільної відповідальності) породжує зобов'язання відшкодувати шкоду. Шкода – це, насамперед, економічне й соціальне поняття, невід'ємна ознака кожного правопорушення. Сукупність негативних наслідків правопорушення ми називаємо шкодою» [16, с. 46-47]. Подібний аспект розглядуваного явища відзначають також інші вчені. Мабуть, певні негативні наслідки виникають у результаті кожного правопорушення, але поняття «соціальна шкода» для нас не є прийнятним, оскільки цивільне право цікавить, як правило, тільки та шкода, яка тягне обов'язок її відшкодування (компенсацію). До того ж до соціальної можна віднести і шкоду, що виникає в результаті порушення неправових соціальних норм (моральних, політичних тощо), які не тягнуть за собою юридичної відповідальності.

Як відзначається в юридичній літературі, цивільне право, на відміну від кримінального, не знає незакінчених правопорушень, а також так званих формальних складів. Цивільна відповідальність за заподіяння шкоди настає, лише коли протиправна дія остаточно завершилась і заподіяла шкоду потерпілому. Теорія цивільного права ґрунтується на принципі генерального делікту, відповідно до якого кожному заборонено завдавати шкоди майну іншої особи, що і знайшло юридичне втілення у ст. 1166 ЦК України [21].

Шкода, завдана особою при самозахисті, в тому числі й у стані необхідної оборони, за ст. 1169 ЦК не відшкодовується, якщо при цьому не були перевищені її межі. У ч. 1 ст. 19 ЦК наводиться визначення поняття «самозахист» як застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [33]. Одним зі способів самозахисту є дії, здійснювані у стані необхідної оборони, поняття й ознаки якої розкриваються у ст. 36 Кримінального кодексу України (далі – КК) [13]. Необхідною обороною є дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом завдання тому, хто посягає, шкоди, необхідної й достатньої у певній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж такої оборони. Якщо кримінальна відповідальність за завдання шкоди при перевищенні меж необхідної оборони (ч. 3 ст. 36 КК) настає тільки у випадках, прямо передбачених Кримінальним кодексом, то відшкодування такої шкоди за ЦК настає на загальних підставах. Крім того, за ст. 1193 ЦК України наявність вини потерпілого у завданні йому шкоди є підставою для зменшення розміру відшкодування.

На відміну від правил ст. 1169 ЦК України, за ст. 1171 ЦК шкода, завдана у стані крайньої необхідності, відшкодовується особою, яка її завдала.

Отже, шкода – це зменшення або знищення особистих майнових чи немайнових благ, що охороняються законом. За загальним правилом, її відшкоду-

вання, шкода, завдана особою при самозахисті, у тому числі у стані необхідної оборони, за ст. 1169 ЦК України не відшкодовується, якщо при цьому не були перевищені її межі.

Що стосується причинно-наслідкового зв'язку, як зазначав Г. Ф. Шершеневич, цивільне правопорушення передбачає таке співіснування незаконної дії, та шкоди, яке виявило б між ними причинний зв'язок [33]. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи й завданою шкодою – обов'язкова умова відповідальності, яка передбачає, що шкода стала об'єктивним наслідком поведінки особи, яка її завдала.

Зазначити, що конструкція «причинно-наслідковий зв'язок» глибше досліджена в науці кримінального права. Існує різноманіття теорій такого зв'язку. Одна з них – теорія необхідного й випадкового причинного зв'язку, висунута радянськими вченими в галузі кримінального права (А. А. Піонтковським, Т. Л. Сергеевою, М. Д. Шаргородським), була підтримана деякими цивілістами (Б. С. Антимоновим, Л. А. Лунцем, Е. А. Флейшицем). Відповідно до цієї теорії тільки необхідний причинний зв'язок між неправомірною поведінкою й наслідками може служити підставою відповідальності за результат. Якщо ж причинність має випадковий характер, то для притягнення до відповідальності достатніх об'єктивних передумов немає.

Прихильники теорії необхідної причинності (В. П. Грибанов, В. І. Кофман), навпаки, стверджували, що випадкових причинних зв'язків немає і якщо одне явище послужило причиною іншого, то між ними може існувати тільки необхідний зв'язок. У цивільному праві, як переконує В. А. Тархов, причинний зв'язок є необхідною умовою відповідальності в усіх випадках, коли відповідальність настає лише за наявності шкоди [28].

Автор теорії можливості й дійсності О. С. Йоффе вважає, що вплив, який різні обставини спричиняють на настання неправомірних наслідків, виявляється в тому, що одні з них створюють можливість абстрактну, другі – конкретну, а треті – дійсність результату. Якщо неправомірна поведінка грає роль однієї тільки абстрактної можливості, відповідальності не настає. Якщо ж вона викликала конкретну можливість результату, а тим більше перетворила результат з можливого на дійсний, у наявності причинний зв'язок, достатній для притягнення особи до відповідальності.

Однак навряд чи потрібно протиставляти ці теорії. Як вважав дослідник теорії причинного зв'язку Г. Ф. Шершеневич можливо, вони доповнюють одна одну [34].

У наукових юридичних джерелах існують альтернативні підходи до аналізу причинного зв'язку. Приміром, Т. Є. Крисань пропонує встановлювати причинний зв'язок між протиправністю і збитками [14]. Як вбачається, тут ним допущено цілком очевидну юридичну помилку, бо збитки заподіюються діями (бездіяльністю) боржника, а останні можуть бути як неправомірними, так і правомірними. Неправомірність – оціночне судження, що кваліфікує поведінку боржника з позиції її відповідності або невідповідності договору чи закону.

Звернімося далі до чинного законодавства України стосовно питання про причинний зв'язок. Згідно зі змістом ч. 2 ст. 1169 ЦК майнова шкода має бути відшкодована особою, яка її завдала. Якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію. Іншими словами, відповідно до вимог цієї статті має бути встановлено причинний зв'язок між діями порушника і шкодою, заподіяною такими діями.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що причинний зв'язок існує між протиправною поведінкою особи й завданою шкодою, тобто шкода є об'єктивним наслідком поведінки особи, яка її завдала.

У науці цивільного права дискусія з приводу ще однієї умови відповідальності – вини – є найбільш бурхливою й має доволі тривалу історію. З точки зору О. С. Йоффе, при визначенні цивільно-правової відповідальності приділяється найбільша увага саме такому суб'єктивному чиннику як вина [9]. Під виною розуміється психічне ставлення особи до вчиненого у виді умислу чи необережності. Мається на увазі, що відповідальність за заподіяну шкоду може мати місце, коли шкода заподіяна свідомими діями заподіювача. Г. К. Матвеев у роботі «Вина в советском гражданском праве» підкреслює, що вина – не тільки психологічне, а й юридичне поняття, що включає в себе соціальний момент [19, с. 122-201]. Під виною тут розуміються не тільки психологічні хвилювання, а й протиправність поведінки [2, с. 90]. Наприклад, особа, яка виявляє у власному приміщенні засоби зняття інформації з телефонної чи комп'ютерної мережі, вправі знищити ці пристрої незалежно від їх вартості на підставі права на необхідну оборону (випадок самозахисту). Така поведінка є правомірною, і тобто не є винною, незважаючи на заподіяння шкоди. Отже, вина в цивільному праві є категорією правовою, а не тільки психологічною.

Якщо йдеться про відповідальність за заподіяну вину, завжди розуміється вина індивідуальна, особиста, тобто неправомірна поведінка конкретної людини в умовах конкретного випадку.

Вирішуючи питання про вину, суду належить урахувувати індивідуальні особливості завдавача шкоди, його розумовий і фізичний розвиток, життєвий досвід, володіння спеціальними знаннями, специфіку тієї обстановки, в якій йому доводилося діяти, і навіть обов'язки, що були покладені на нього його службовим обов'язком.

Застосування принципу відповідальності за винну поведінку в цивільному праві має суттєві відмінності з кримінальним правом: у праві кримінальному застосовується презумпція невинності, в цивільному – вина заподіювача презумується. У КК розмір відповідальності особи залежить від форми її вини (умисел, необережність), а в ЦК такої прямої залежності немає. Нарешті, у праві кримінальному вина є обов'язковою умовою відповідальності, а в цивільному відповідальність може настати й без вини – за наявності факту заподіяння.

За загальним правилом, деліктна відповідальність у сучасному розумінні настає лише за вини заподіювача шкоди. Відповідно до ч. 2 ст. 1166 ЦК Укра-

їни особа звільняється від відповідальності, якщо доведе, що шкода завдана не з її вини. Проте є випадки, коли за нормами ЦК відповідальність настає незалежно від вини.

До розуміння відповідальності без вини в науці цивільного права існують 2 підходи. Перший означає не відповідальність, а особливий випадок – спосіб відновлення майнового стану. Так вважає, наприклад, Г. К. Матвеев: «Випадки безвинної відповідальності можна було б не називати відповідальністю, а говорити лише про відповідальність відшкодувати шкоду» [20]. Другий підхід означає, що відшкодування шкоди – це саме відповідальність, а не будь-яке інше правове явище.

Як бачимо, підставою деліктної відповідальності є вина – психічне ставлення осудної особи до вчиненого нею протиправного діяння й до негативних наслідків, що настали в результаті такої поведінки або діяння.

На жаль, учені-цивілісти при вирішенні проблем щодо умов цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди підвищену увагу приділяють її теоретичним аспектам, а не нормативним засадам. Основними підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду є особливий випадок і непереборна сила, на що вказують науковці в коментарі до ЦК України [21].

Легального визначення поняття «особливий випадок» в цивільному законодавстві бракує, а тому для його розуміння потрібно звернутися до наукових джерел. Як указував В. П. Грибанов, випадком можна вважати подію, яку загалом можна було відвернути, але за даних умов її не було відвернуто правопорушником саме тому, що він не міг передбачити її настання [6, с. 326]. Фактично ж практики застосування випадку як підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності в законодавстві не існує.

У разі випадку особа не могла передбачити його настання, не знала й не могла знати про те, що її дії потягнуть несприятливі особисті майнові наслідки, зокрема, неможливість виконання зобов'язання. Отже, випадок слід відносити до суб'єктивних підстав неможливості виконання того чи іншого зобов'язання як суб'єктивну невідворотну подію, якій властива низка відповідних суб'єктивних моментів.

Як переконує О. Г. Очиченко, по-перше, це характер діяльності правопорушника, бо саме від характеру діяльності боржника та її складності залежить імовірність виникнення неможливості виконання зобов'язання, яка спричинена випадком. По-друге, при настанні випадку треба враховувати поведінковий момент у діяннях суб'єкта під час завдання збитків (шкоди). Тут визначальним є те, що правопорушник за даних обставин ужив усіх залежних від нього заходів для належного виконання зобов'язання або для запобігання настанню негативних наслідків. По-третє, для випадку є характерним психологічний момент, який полягає в тому, що порушник цілком дотримувався поставлених до нього вимог щодо ступеня обачливості й турботливості при виконанні зобов'язання [22, с. 351].

Отже, випадок – це подія, яку загалом можна було відвернути, але за даних умов її не було відвернуто правопорушником саме тому, що він не міг передбачити її настання.

Ще одною підставою звільнення від відповідальності за заподіяну шкоду є дія непереборної сили (ст. 450 ЦК України), яку цей Кодекс тлумачить як надзвичайну й невідворотну за даних умов подію (ч. 1 ст. 78). Однак із цієї дефініції незрозуміло, за якими ознаками подія може бути віднесена до категорії непереборної сили. Цим якраз і пояснюється те, що в юридичній літературі існує декілька точок зору на трактування поняття «непереборна сила», серед яких найвідомішими є суб'єктивна й об'єктивна теорії.

На думку представників суб'єктивної теорії (К. М. Варшавського, М. М. Агаркова, О. С. Йоффе, Ю. Х. Калмикова та ін.), непереборна сила – це подія, яку заподіювач шкоди не може передбачити й усунути на певному рівні техніки, незважаючи на всі вживані заходи попередження. Ця теорія виходить з оцінки можливостей заподіювача [7], але вона не наводить критеріїв відмінності простого випадку, який передбачається ст. 440 ЦК України, від непереборної сили.

Прихильники ж об'єктивної теорії непереборної сили (Д. М. Генкін, К. І. Шварц, К. А. Флейшиц, С. І. Вільнянський, Б. С. Антимонов та ін.) розмежовують категорії «випадок» і «непереборна сила» за допомогою причинних зв'язків. Так, Д. М. Генкін вважав, що вина й казус належать до необхідної причинності, а непереборна сила пов'язана з поняттям причинності випадкової [5, с. 73]. Проте ця теорія не в змозі повністю пояснити поняття непереборної сили, оскільки заперечує причинний зв'язок між діяльністю правопорушника і заподіяною ним шкодою. За об'єктивною теорією шкода заподіюється зовнішніми непередбачуваними надзвичайними чинниками, а не дією самого правопорушника. Тому слушною слід визнати позицію А. М. Беякової, яка запропонувала 2 моменти: зовнішній – для діяльності суб'єкта і внутрішній – для шкоди, що заподіюється не діями цієї надзвичайної зовнішньої події безпосередньо, а діяльністю заподіювача (причинний зв'язок тут необхідний), який потрапив під вплив цієї зовнішньої надзвичайної події і тому заподіяв шкоду [7].

Непереборна сила – це надзвичайна, невідворотна зовнішня подія, яка повністю звільняє від відповідальності заподіювача шкоди за умови, що останній не міг її передбачити або передбачав, але не міг її відвернути, і, здійснюючи вплив на його діяльність, вона і спричинила настання шкоди.

Яка ж відмінність між випадком і непереборною силою? Непереборна сила є невідвратною внаслідок своєї надзвичайності, невідконтрольності. А випадок загалом можна було б відвернути, однак невідвотним він стає через те, що його не можна передбачити. Якби особа знала заздалегідь про цю обставину, наслідків випадків можна було б уникнути.

Таким чином, до загальних умов відшкодування шкоди належать: (а) протиправна поведінка (дія чи бездіяльність) особи, (б) шкідливий результат

такої поведінки (шкода), (в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою і (г) вина порушника. У цивілістичній науковій літературі при вирішенні проблем щодо умов цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди підвищена увага приділяється її теоретичним аспектам, а не нормативним засадам.

Основними підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду при самозахисті є випадок і непереборна сила. Випадковою є подія, яку загалом можна було відвернути, але за даних умов її не було відвернуто правопорушником саме тому, що він не міг передбачити її настання. Непереборна сила – це надзвичайна, невідворотна зовнішня подія, яка повністю звільняє від відповідальності заподіювача шкоди за умови, що останній не міг її передбачити або передбачав, але не міг її відвернути, і, здійснюючи вплив на його діяльність, вона і спричинила настання шкоди.

Список літератури: 1. Алексеев С. С. О составе гражданского правонарушения. / С. С. Алексеев // Правоведение. – 1958. – № 1. – С. 47-53. 2. Антимонов Б. С. Значение вины потерпевшего при гражданском правонарушении : монография / Б. С. Антимонов. – М. : Госюриздат, 1950. – 275 с. 3. Блинкова Е. В. Общая характеристика гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный преступлением / Е. В. Блинкова, В. Э. Козацкая // Рос. юстиция. – 2011. – № 4. – С. 10-14. 4. Бурлака І. В. Понятійна суть та юридична природа зобов'язань з відшкодування шкоди, заподіяної без вини завдавача // Право України. – 2009. – № 9. – С. 106-109. 5. Во Все-союзном институте юридических наук : обзор заседаний сектора гражданского права // Сов. гос-во и право. – 1949. – № 11. – С. 73. 6. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав : монография / В. П. Грибанов. – М. : Статут, 2000. – 411 с. 7. Гринько Р. В. Непереборна сила як безумовна підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності в зобов'язаннях внаслідок заподіяння шкоди / Р. В. Гринько, С. Д. Русу // Вісн. Одеськ. ін.-ту внутр. справ. – 2001. – № 1. – С. 162-167. 8. Заварза Т. В. Непереборна сила та випадок як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності за неналежне лікування / Т. В. Заварза // Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права : мат. міжнар. наук.-практ. конф., присв. 91-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (м. Харків, 15 лют. 2013 р.). – Х. : Право, 2013. – С. 286-290. 9. Иоффе О. С. Обязательства по возмещению вреда : монография / О. С. Иоффе. – [2-е изд.] – Л. : Изд-во ЛГУ, 1952. – 126 с. 10. Иоффе О. С. Обязательственное право : монография / О. С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с. 11. Ківалова Т. С. Застосування норм цивільного законодавства до відносин відшкодування шкоди, завданої при надзвичайних морських подіях / Т. С. Ківалова // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 44-48. 12. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди як цивільні правовідносини / Т. С. Ківалова // Митна справа. – 2008. – № 4. – С. 64-69. 13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р., № 2341-III // <http://zakon1.rada.gov.ua/>. 14. Крисань Т. Є. Збитки як категорія цивільного права України : дис... канд. юрид. наук / Тетяна Євгенівна Крисань. – О. : ОНЮА, 2008. – 198 с. 15. Мазіна О. Проблеми зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, в новому Цивільному кодексі України / О. Мазіна // Актуал. пробл. держави і права : зб. наук. пр. – Вип. 23. – О. : Юрид. літ., 2004. – С. 264-267. 16. Малейн Н. С. Возмещение вреда, причиненного личности : монография / Н. С. Малейн. – М. : Юрид. лит., 1965. – 230 с. 17. Малейн Н. С. Правонарушение: Понятие, причины, ответственность : монография / Н. С. Малейн – М. : Юрид. лит., 1985. – 182 с. 18. Маслов В. Ф. Обязательства из причинения вреда : учеб. пособ. / В. Ф. Маслов. – Харьков : Юрид. ин-т, 1961. – 102 с. 19. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве : монография / Г. К. Матвеев. – К. : – 1955. – 306 с. 20. Матвеев Г. К. Основания гражданско-правовой ответственности : монография / Г. К. Матвеев. – М. : Юрид. лит., 1970. – 312 с. 21. Науково-практич-

ний коментар Цивільного кодексу України. – [У 2-х т. – Т. II. 4-те вид., перероб. і доп.] / за ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1056 с. **22.** Очиченко О. Г. Випадок як суб'єктивна підстава виникнення неможливості виконання зобов'язання / О. Г. Очиченко // Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права: матер. міжнар. наук.-практ. конф., присв. 91-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (м. Харків, 15 лют. 2013 р.). – Х.: Право, 2013. – С. 350-352. **23.** Подколзін І. В. Правові підстави відшкодування збитків / І. Подколзін, І. Дзера // Юрид. Україна. – 2009. – № 6. – С. 73-80. **24.** Подколзін І. В. Загальні засади відшкодування збитків за цивільним законодавством України // Юрид. Україна. – 2007. – № 12. – С. 37-43. **25.** Сидельников Р. М. Ознаки самозахисту цивільних прав / Р. М. Сидельников // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2004. – № 2(37). – С. 214-222. **26.** Смирнов В. Т. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве: учеб. пособ. / В. Т. Смирнов, А. А. Собчак. – Л.: Изд-во : ЛГУ, 1983. – 152 с. **27.** Тархов В. А. Обязательства, возникающие из причинения вреда : монографія / В. А. Тархов; отв. ред. Зейдер Н. Б. – Саратов : Коммунист, 1957. – 121 с. **28.** Тархов В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву : монографія / В. А. Тархов. – Саратов, 1973. – 456 с. **29.** Церковна О. В. Елементи складу цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди / О. В. Церковна // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2011. – № 1 (52). – С. 137-144. **30.** Церковна О. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язання / О. В. Церковна // Проблеми цивільного права та процесу : матер. наук.-практ. конф., (м. Харків, 31 трав. 2008 р.). – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 268-271. **31.** Цивільне право України (традиції та новації) : монографія / заг. ред. Є. О. Харитонов, Т. С. Ківалової, О. І. Харитонової. – О.: Фенікс, 2010. – 700 с. **32.** Цивільне право України : підруч. – [У 2-х т. – Т. 2.] / [Борисова В. І., Баранова Л. М., Жилінкова І. В.] та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 486 с. **33.** Цивільний кодекс України. – Х.: Одиссей, 2012. – 384 с. **34.** Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.). – М.: Спарк, 1995. – 556 с.

ОБЩИЕ УСЛОВИЯ ПРИМЕНЕНИЯ И ОСНОВАНИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ САМОЗАЩИТЫ

Ляшевская Л. И.

В статье рассматриваются общие условия применения и основания освобождения от ответственности за вред, причиненный при осуществлении самозащиты. Исследуются основные научные дискуссии по поводу условий ответственности за вред, причиненный лицом, что распространяется и на случай самозащиты.

Ключевые слова: генеральный деликт, противоправное поведение, причинно-следственная связь, вина нарушителя, деликтная ответственность (возмещение вреда), самозащита, случай, непреодолимая сила.

GENERAL CONDITIONS OF APPLICATION AND REASONS FOR RELEASE FOR THE LIABILITY FOR THE HARM CAUSED DURING SELF-DEFENSE

Liashevskaya L. I.

The article deals with general conditions of application and reasons for release for the liability for the harm caused during self-defense. The main scientific discussions as for the conditions of liability for the harm caused by a person including self-defense are studied.

Key words: general tort, illegal behaviour, casual link, guilt of the offender, tort liability (compensation for the harm), self-defense, occurrence, force majeure.

Надійшла до редакції 31.03.2014 р.